

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-5>
УДК 1:327.8(474)

Наталія Фіалко

Делегітимація «русского миру»: альтернативи безальтернативності

Поразка держави-агресора росії на полі бою має супроводжуватися делегітимацією «русского миру», тобто втратою привабливості для самих росіян концепції зверхності усього російського над усім неросійським. Саме культивування величі росії як ключове завдання «русского миру» постає однією з основних причин нинішньої російської збройної агресії проти України, але також і агресивної зовнішньої політики росії у світі загалом. Метою статті цієї статті є з'ясування основних рис делегітимації «русского миру» в режимі соціального навчання. Для цього попередньо здійснено уточнення визначення «русского миру» як особливої символічної системи, яку сучасний російський політичний режим намагається налаштувати з позицій агресивної російської суб'єктності. Це призводить до перформативного самозаперечення «русского миру», яке можна простежити на рівні накопичення символічного капіталу, утвердження політичних еліт (влади і опозиції), а також на рівні розвитку громадянського суспільства. Соціальне навчання передбачає пошуки на рівні громадянського суспільства нових форм комунікативної самоорганізації на різних рівнях утворення колективності. Вихід для такого перформативного самозаперечення можливий лише на шляхах соціального навчання, пошуків зміни власної ідентичності, а не через властиві сучасного російського політичного режиму спроби аутичного самоствердження, а також нищення усіх політичних і культурних альтернатив державно затвердженому канону. Соціальне навчання є шляхом м'якої і ненасильницької делегітимації «русского миру» на відміну від бунту і революцій, які в росії традиційно призводять лише до появи ще більш жорстоких форм державної диктатури. Монологічність російського політичного простору провокує творення нових форм соціального консенсусу за межами російського політикуму – у сфері культури, контркультури та субкультур.

Ключові слова: делегітимація, легітимація, соціальні норми, «русский мир», росія, Україна, війна.

Вступ

Гостру актуальність в Україні тема деколонізації набула після 24 лютого 2022 року. За великим рахунком, справу деколонізації варто було розпочати ще у серпні 1991 року – зі здобуттям Україною політичної

© Наталія Фіалко, 2023

незалежності. Однак, на той час навіть кремлі символічні кроки, такі як визнання українського прапора і українського малого гербу – тризубу – давалися тоді нелегко. Тобто навіть утвердження Україною свого, законного права на власній же території виявилось справою, яку доводилося роз'яснювати і просувати спеціальними зусиллями практично на всіх рівнях – за винятком хіба що Західної України. Що вже говорити про розірвання «братніх» стосунків з росією, якщо для багатьох це, дійсно, були буквально родинні зв'язки, а ще й значна частина громадян України були не просто етнічними росіянами, які приїхали в Україну у часи срср, але й були щирими послідовниками ідей величі радянського союзу, яка базувалася на могутності росії – її економіки, армії, її культури, церкви, її науки і мистецтва [Зборовська 2022а; Зборовська 2022b]. І такими були не лише більшість етнічних росіян в Україні, не лише такі ж нові громадяни України з інших радянських республік, але й нерідко самі етнічні українці. Науковою мовою це слід характеризувати не просто як проникнення радянської ідеології в усі етнічні та інші соціальні групи в Україні на початок 1990-х років, але як глибоко ешелоновану легітимацію того, що громадяни України сприймали як світ радянської людини.

Лише згодом поступово почали проступати обриси колоніальної політики росії, яка не надто відрізнялася з часів царату і до сучасної російської федерації – у їхньому ставленні до завойованих росією територій. Ця політика завжди виявлялася політикою русифікації. Таким чином, колонізація росією захоплених країн і їхніх народів неминуче відбувалася як утвердження домінування «русского миру» на їхніх територіях. Така послідовна політика не лише легалізації, але й легітимації «русского миру», яку здійснювала століттями росія, зумовила неминучість здійснення дерусифікації зокрема і демонтажу «русского миру» загалом як мало не основного завдання деколонізації для колишніх радянських республік. Така деколонізація тоді постає не як повільна еволюція чи якийсь інший різновид довільного процесу, а як дедукована процедура – свідомо реалізація послідовної програми, яку можна вважати освітою у широкому сенсі слова, навчанням державної незалежності і самостійності, яке потрібно пройти усім громадянам України, і чим швидше і більш системно – тим краще і для всієї України, і для її громадян.

Таким чином, метою цієї статті є з'ясування основних рис делегітимації «русского миру» в режимі соціального навчання.

Визначення «русского миру»

Варто прийняти як робоче, щонайменше для цілей нашого дослідження, якщо не для всієї сучасної теорії деколонізації – не розширене, вкрай міфологізоване і дещо романтичне тлумачення «русского миру»

слов'янофілами, а більш прикладне і інструментальне, яке маємо практично розробленим самими росіянами і фактично наявним нині. Таке визначення реконструював український філософ і дослідник «руського миру» (РМ у його подачі) Володимир Волковський: «Крайнім вузьким визначенням є ототожнення РМ з ідеологією релігійно-вкоріненого імперіалістичного націоналізму, виголошеною патр. Кирилом у 2009 р., з ідеологією російського етно-мовно-націоналізму (що втілювалося у діяльності російських державних програм і фонду «Русский мир» у 2000-х роках (маючи на меті використання всіх етнічних росіян та російськомовних у типово націоналістичному рівнянні «мова = етнос = нація = держава»), або мережевою структурою російськомовних спільнот, де власне РМ виводиться з дискусій у колі російських політиків та інтелектуалів після падіння СРСР (на чолі з П. Щедровицьким), які мали на меті віднайти ідеологічну, «мисленеву» модель відновлення держави, що розпалася» [Волковський 2020: 22-23].

Саме з цих конкретних, прикладних застосувань «руського мира» можна намагатися в теорії реконструювати його як цілісну символічну систему: реконструювати – щоби знати як краще деконструювати. Завдання це вкрай нелегке. В усякому разі, ті дослідники, які поставили його собі на меті, досягнули не завжди однакових результатів. І це не дивно, адже, як свідчить Волковський, «руський мир» включає в себе щонайменше декілька елементів, якщо відстежувати їх як «моделі і техніки легітимації проекту (творення доктрини) та його поширення», які ми тут дещо узагальнимо і реконцептуалізуємо: акцентуація на просторі поширення російської мови, православний релігійний проект, апеляція до Київської Русі (історична легітимація), цивілізаційна легітимація (від інтегрального євразійства і протиставлення Заходу до панславізму загалом чи щонайменше міфу про три братні народи), маніпуляція з протистоянням світовому фашизму, «глобальна апеляція до всесвітнього значення російської літератури, культури, мови» [Волковський 2020: 25-26]. Як же зібрати ці доволі різноманітні елементи разом? Якщо ще й згадати, що наприклад, у якості релігійної основи до православ'я долучають ще й мусульман, а подекуди й інші релігії як органічну складову «руського мира», тоді це питання постає ще гостріше. Чи стягуються до купи складові «руського мира» самі собою, чи має бути все ж якийсь суб'єкт, який їх зшиває і злютовує у єдність?

Якщо «руський мир» спочатку осягнути як символічну систему, то її суб'єкти, у тому числі й воєнно-політичні, можуть поставати лише як її деривати. Однак, якщо поставити питання як деконструювати цю систему, то тут без суб'єктів такої деконструкції вже ніяк не обійтися. Але чи вважати, що «руському миру» можна навчити (як, вочевидь, вважають його апологети), чи навчання полягає у критичній його оцінці як

передумові свідомої його деконструкції – у кожному разі слід уважніше вивчити сам цей символічний світ. Для успішного здійснення соціального навчання необхідно з'ясувати, хто саме має його пройти – тобто позначити суб'єктність навчання. На перший погляд, таким суб'єктом, який веде за собою суспільство, мають бути політичні еліти. Але чи так це у випадку російського суспільства, особливо у справі подолання «русского мира»?

Як в цілому слушно стверджує Володимир Волковський, «суб'єктна єдність, насамперед, політичних еліт, політичного та символічного капіталу, ідентичності, що формує всеохопний, універсальний і глобальний проект, який має на меті підтримання і поширення влади і могутності Росії як політичного суб'єкта, та доктрину, що забезпечує його ідеологічну легітимацію» [Волковський 2020: 24]. Однак, це визначення потребує деяких логічних і методологічних коректив: якщо уявити собі суб'єктну єдність еліт цілком можливо, хоча й практично і технологічно не так і легко досягнути, то аналогічна єдність політичного капіталу видається вже чимось щонайменше сумнівним, а суб'єктна єдність символічного капіталу постає відвертим перформативним самозапереченням.

Перформативне самозаперечення «русского миру»

Термін «перформативне заперечення» увели у філософський обіг німецькі філософи Карл-Отто Апель та Юрген Габермас. Останній, зокрема, стверджує, що таке заперечення трапляється, «коли констативний мовленнєвий акт $k(p)$ базується на безумовних припущеннях, чий пропозиційний зміст заперечує утверджувану пропозицію p » [Habermas 1983: 80]. У цьому місці Габермас наводить приклад людини, яка стверджує, що її не існує, хоча сам факт її твердження уже засвідчує її існування. Таким чином, перформативне заперечення, як правило, самозапереченням. Насправді, загально відомим є значно більш давнє перформативне самозаперечення: Діоген Лаертський свідчив, що у Давній Греції у 6 столітті до н. е. критський поет і філософ Епіменід стверджував, що усі критяни – брехуни [Diogenes Laertius 1972: 117]. Менше з тим, феномен самозаперечення відомий – чи його розглядають серйозно, чи жартівливо використовують як риторичну фігуру, як от в історії про знаменитого Мюнхаузена, який нібито витягнув сам себе за кіску перуки з болота [Вакуленко 2022].

Втім, таке різне використання перформативного заперечення – наївно-випадкове і умисно-інструментальне – має зовсім різні, а підчас і прямо протилежні наслідки і впливи. Якщо наївне самозаперечення приносить переважно шкоду тому, хто до нього несвідомо вдається, то свідоме самозаперечення може бути витонченим софіс-

тичним прийомом відмови в ситуації, коли пряма відмова з якихось причин неможлива.

У випадку з «русским миром» маємо усі варіанти перформативного самозаперечення.

По-перше, не так хибує Володимир Волковський, підпорядковуючи символічний капітал певній «суб'єктній єдності», як добросовісно помиляється, точно відтворюючи прагнення самих російських еліт століттями підпорядкувати «самодержавству» «православ'я та народність» з відомої трієстої формули графа Сергія Уварова [Уваров 2014: 103]. Таке прагнення призводить до самозаперечення російських еліт, їх само-делегітимацію – адже прагнучи апропріювати собі православ'я і народність у цій формулі так званої «офіційної народності» [Бадалян 2018], вони не лише втрачають ці православ'я і народність з-під свого контролю, але й заперечують саме «самодержавство», яке постає як пуста формула без ціннісного наповнення символічним капіталом православ'я і народності. Звідси й судомні спроби російської влади гвалтом отримати те, чого не може досягнути «полюбовно» – постійні загарбницькі війни, репресії щодо власного народу, наскрізне пронизування церковних інституцій агентами державних спецслужб, насаджування казенної ідеології вірно-поклонства і підлабузництва у освіті, мистецтві, загалом у сфері культури тощо. Для досягнення такої монолітної «суб'єктної єдності» єдиним незамінним засобом виявляється тоталітаризм і передусім – утвердження тотальної держави у росії. Зайве згадувати, що така стратегія на коротких дистанціях може приносити деякий мінущий ефект, але у тривалій перспективі приносить лише збитки і саморуйнування.

Варто порівняти формулу Уварова «православ'я, самодержавство, народність» з триєдністю принципів досконалого правління, запропонованих китайським політичним філософом Сима Цянем – прямодушність, шанобливість, культурність. Сима Цянь застерігає – формально-казенне, а не змістовно-добровільне слідування цим принципам призводить до їхнього переродження у їхні антиподи, які виглядають як карикатура на ці принципи – дикість, підлабузництво, фальшивість [Бойченко 2000: 209-211]. Саме у цьому напрямі впевнено веде російське суспільство путінський політичний режим: «педалюючи» поширення через усі інформаційно-комунікаційні канали ідеали «офіційної народності» і гвалтуючи російське громадянське суспільство під гаслами її захисту, путінський політичний режим прискорено дискредитує символічну систему, яку поступово об'єктивно складали самі ці «православ'я» і «народність». Ця символічна система якраз і уможлиблює накопичення символічного капіталу російського суспільства, поза якою цей капітал буде розчинятися у інших символічних системах – як стають частиною культури, науки і мистецтва інших суспільств діячі науки, культури і мистецтва росії,

які покидають свою батьківщину. Так, російський соціальний мислитель Питирим Сорокін, ледве зберігши життя у революційній росії, емігрував до США і заснував факультет соціології у Гарвардському університеті, надавши відчутний поштовх у розвиток американської академічної соціології [The Editors of Encyclopaedia Britannica 2023], російські художники збагачували у ХХ столітті мистецтво Європи і США, зокрема – Франції [Толстой 1995], Іван Бунін і Володимир Набоков отримали Нобелівську премію з літератури вже будучи громадянами інших країн, а не росії.

Отже, невимущим і невільним є самозаперечення російськими елітами їхньої власної символічної системи: більше того це самозаперечення якраз і відбувається у формі її урочистого і офіційного утвердження. Але чим більше пафосу і офіціозу, тим більш фальшиво, натужно і огидно діє це утвердження на власне суспільство. Першими це відчують більш освічені і витончені натури, але згодом ця відраза до власної влади дійде і до найменш вибагливих інтелектуально і культурно громадян росії – адже така «культурна політика» призводить врешті-решт і то доволі швидко до нищення власного народу у безглуздох для країни і держави війнах, у яких збагачується лише мала група наблизених до чергового «вождя».

По-друге, російська еліта – як владна, так і опозиційна – вдається до цього перформативного самозаперечення цілком свідомо: з метою дистанціюватися від наївної соціальної маси власного народу щонайменше. Але далі цілі і засоби такого самозаперечення у влади і опозиції починають суттєво розходитися.

Російська влада вдається до перформативного самозаперечення, щоби досягнути свободи від тих цінностей, якими ангажована маса. Така свобода надає еліті можливість у макіавелістському стилі цинічно маніпулювати цими цінностями, прагнучи експлуатувати символічну систему, яка породила російське суспільство. Цілком імовірно, що найбільш розумні і витончені представники російської влади усвідомлюють, що цим цинізмом вони рубають під корінь те дерево, яке їх тримає і годує. Але вдіяти з цим вони нічого не можуть – лише сподіваються, що максимумно можливо відтермінують неминучий крах. Тому ці владні інтелектуали з жахом спостерігають як найбільш пожадливі і нетерплячі представники влади намагаються нещадно експлуатувати цю і так загнану конячку. І як не дивно, на користь виживання такого типу влади діють не дуже інтелектуально просунуті, але від того більш щирі популісти, які постають як персонажі, як то кажуть, «з народу». Чорносотенці, штурмовики, трампісти та інші «правдоруби», потрапивши у владу, виграють від єднання з народом саме тому, що вони нездатні до іронічного перформативного самозаперечення. Однак, влада таких популістів нетривала і обмежена – доволі швидко їх підпорядковують собі неви-

борні представники влади, більш вмілі у політичних і економічних маніпуляціях, а також зі сталими і міцними зв'язками у вищих колах національної і міжнародної індустрії – економічної, політичної, правової та культурної. Таким чином, чи макіавелізм, чи популізм не є радикальним вирішенням проблеми перформативного самозаперечення російською владою своїх культурно-символічних витоків.

А що ж російська опозиція? Вона якраз, як виглядає, досягнула вершин віртуозності у самоіронії і вислизанні із самозаперечення за допомогою все нових щаблів самозаперечення. Невже російська опозиція як фенікс воскресне з попелу саморуйнації чергової російської влади? Щодо цього є великий сумнів: ще століття тому російська опозиція, яку тоді охарактеризували як інтелігенцію, у оцінці дореволюційного російського мислителя Петра Струве отримала характеристику «відщеплених» від віри, від держави і від народу [Струве 1991], тобто не здатних на політичну творчість в росії, по суті – отримала характеристику політичних імпотентів. Опозиція як інтелігенція не має в росії власного соціального ґрунту: згідно Струве, вона неорганічна російському суспільству, росіяни не бачать в ній своїх представників. Тому російська інтелігенція не здатна нічого змінити в російському суспільстві, а російська опозиція стоїть перед дилемою: або ця опозиція є інтелігенцією і тоді є чимось принципово відмінним від суїцидальної російської влади, але тоді вона нічого не значить в росії політично; або російська опозиція не є інтелігенцією, але тоді вона за своєю природою нічим не відрізняється від російської влади, а є лише її відгалуженням. І перше, і друге доводиться спостерігати в сучасній росії постійно.

Втім, є ще третя можливість: політичне перформативне самозаперечення втрачає силу, якщо політичну владу в росії здійснює сам російський народ. В це мало хто вірить, однак щонайменше час від часу цей народ також здійснює бунти і революції, щонайменше у такий спосіб утверджуючи свою владу. Щоправда, ці бунти виявляються як правило «бессмысленными и беспощадными» (як характеризує їх А. С. Пушкін у «Капітанській доньці»), а революції мало відрізняються від бунтів, поки їх не прибирають до своїх вправних рук політичні авантюристи з чергової російської «еліти». Але тоді ми повертаємося до пункту 2.1. Але якщо розуміти політичну владу не як «Gewalt» (наси́льство), але як «Macht» (спроможність), згідно типології Ганни Арендт [Arendt 1970], тоді ця влада реалізується не тільки і не стільки у владній ієрархії, скільки у горизонтальних структурах громадянського суспільства, зокрема і передусім – у сфері освіти. Саме тут формуються цінності наступних поколінь, саме тут можна просто не створювати надбудову фальші, дикості і підлабузництва – для того, щоби не було потім потреби боротися з нею. Тоді замість «політичної суб'єктності» російське суспільство отримає

спочатку і для основи «субстанційну моральність», як її називав Георг Гегель і що докладно і глибоко дослідив український філософ Анатолій Лой [Лой 2022].

Таким чином, символічний капітал загалом і політичний капітал зокрема є тим, що не може мати суб'єктність за визначенням – в усякому разі, у тому розумінні суб'єктності, як її тужиться сформувати «русский мир». Як стверджував класик сучасної французької філософії і соціології П'єр Бурдьє: «Усе вказує на концентрацію символічного капіталу визначеної влади, яка, хоча й ігнорується всіма існуючими теоріями генезису держави, постає умовою або, принаймні, корелятом усіх інших форм концентрації, настільки, наскільки вони взагалі спроможні» [Bourdieu 1994: 8]. Тобто, символічний капітал сам уможливує будь-яку владу і будь-яку суб'єктність, а не є результатом її дії. Наприклад, у давніх суспільствах інститут честі функціонував лише тому, що панували чітко визначені уявлення щодо репутації, а тому й певні види поведінки з цієї позиції поставали як почесні чи, навпаки, ганебні. При цьому виявляється, що «символічний капітал – це форма, яку приймає будь-який вид капіталу щоразу, коли він сприймається через категорії сприйняття, які є продуктом втілення поділів або опозицій, вписаних у структуру розподілу цього виду капіталу. Звідси випливає, що держава, яка володіє засобами нав'язування та впровадження стійких принципів бачення та поділу, які відповідають її власній структурі, є передовсім місцем концентрації та застосування символічної влади» [Bourdieu 1994: 9]. Тобто, не суб'єктність формує символічний капітал, а навпаки, останній формує першу – як і багато чого іншого.

Переваги соціального навчання як засобу делегітимації «русского миру»

Звісно, уся ця політична боротьба, навіть у найбільш перверзивних її формах у історії росії, є важливою складовою соціального навчання російського народу, якщо говорити про це у термінах Клауса Едера, який досліджував процеси соціального навчання на прикладі політичної історії німецької нації [Eder 1985]. Однак, це мазохістичне соціальне навчання у російському виконанні ніяк не призводить до видимого політичного прогресу – тому, можливо, варто прислухатися до російських «народників» і інтелігентів і піти більш тривалим і важким, але й більш надійним і порядним шляхом громадянсько-політичної освіти російського народу. У цьому – найбільш радикальний і найбільш реалістичний шлях виходу із політичного перформативного самозаперечення російської політичної системи. Можливо і навіть напевно, це буде кінцем «русского миру» як ми його знаємо, але це вилядає як єдино можливий

шлях до збереження росії як держави. А у якому форматі це можливо – більш великої росії, чи конгломерату менших держав на її основі (як це бачить американський аналітик Януш Бугайський [Бугайський 2022]) – вирішувати уже самому освіченому російському народу.

Варто також взяти до уваги Габермасове розуміння того, як має діяти соціальна система, яка якраз і відповідає за успішну адаптацію до суспільних викликів і має запропонувати вихід з кризи не лише традиційними наявними системними засобами, але і звертаючись до того системного потенціалу індивідуальних інновацій, які вона також продукує паралельно з формальними структурами організації: «Суспільство може вчитися в конструктивістському сенсі, якщо воно приймає еволюційні виклики, перед якими зламується наявна здатність управління, і протистоїть їм через вилучення й інституалізацію надлишкових індивідуальних (і латентно вже наявних в картині світу) інноваційних потенціалів» [Габермас 2014: 210]. Для Габермаса таке оновлення системи її ж власними, але неформальними елементами є навчанням навчання: «Зокрема це стає цілком зрозумілим тоді, коли ми розглядаємо колективно розділені структури свідомості як навчальні рівні, а отже як структурні умови можливих навчальних процесів. Еволюційний навчальний процес полягає тоді в конструктивному вивченні нових навчальних рівнів. Еволюційні навчальні процеси є рефлексивними: це навчання, застосоване до структурних умов навчання» [Габермас 2014: 208]. Таким чином, за Габермасом, системність соціального навчання полягає у творенні нових організаційних рівнів колективності, альтернативних вже наявним офіційним.

Поява таких нових організаційних рівнів є втіленою формою нової легітимації, а тим самим є потенційною можливістю не просто альтернативної щодо офіційних державних структур форми легітимації, але й навіть їх поступової і часткової делегітимації, яка може за сприятливих обставин перейти у їх повну делегітимацію. Ось як характеризує делегітимацію український філософ Михайло Бойченко: «Делегітимація – втрата певними соціальними нормами свого ціннісного обґрунтування – відтепер ці соціальні цінності обґрунтовують інші соціальні норми, або ж самі ці соціальні цінності ослабли і вже не відіграють тієї суспільної ролі, яку мали раніше. Як бачимо, сама по собі делегітимація не є чимось однозначно корисним або однозначно шкідливим для суспільства, хорошим чи поганим. Часто делегітимація одних соціальних норм сприяє піднесенню інших» [Бойченко 2018]. А можна додати – піднесення нових соціальних норм пришвидшує, підштовхує делегітимацію старих.

Тобто, слід вітати усі можливі нові організаційні утворення громадянського суспільства в росії, які будуть альтернативними щодо наявної жорсткої вертикально-інтегрованої мафіозно-спецслужбістської

структури [Фельштинський & Попов 2022]. Це можуть будь-які форми організаційної опозиції. За умов жорсткого нагляду і контролю з боку силових структур, найімовірніше, це будуть неполітичні організації – можливо, релігійні, можливо, спортивні, можливо навіть напівкримінальні об'єднання подібні до «АУЕ» [Меняйло та ін 2019]. Втім, не можна виключати також того, що подібні новітні організаційні утворення, які набудуть опозиційної суспільно-політичної значущості, будуть виникати у самій офіційній структурі російського Левіафану, як це трапилося з Приватною військовою компанією (ПВК) «Вагнер», або з іншою популярною серед російської молоді ПВК «Рьодан» [Букетов 2023]. У будь-якому разі, соціальне навчання набуває все більш інституалізованих рис, а не є простим «ходінням у народ», як це практикували у кінці 19-го століття в росії інтелігенти-народники.

Висновки

Делегітимація «русского миру» є, передусім, справою самих росіян: вони мають нарешті усвідомити, що у тій версії, у якій постала російська культура завдяки зусиллям російських спецслужб і російської армії, вона виглядає саме як культура агресії, нетерпимості і принижень усього, що не підпадає під поняття сучасного «русского миру». Аутизм культурний і політичний неминуче привели росію до міжнародної ізоляції, адже важко взаємодіяти з тим, хто взаємодію бачить не у партнерських стосунках, а лише за умови домінування росії. Лише делегітимація і послідовна деконструкція «русского миру» можуть врятувати російську культуру і російське суспільство від самознищення, адже такий культурний і політичний аутизм неминуче обертається також і внутрішніми репресіями усього, що відрізняється від офіційного канону, а тому виглядає підозріло. Тим самим створення атмосфери безальтернативності у російському суспільстві породжує відчуття безвиході у російських громадян, а отже й спонукає їх приймати будь-які альтернативи нинішній російській владі і організованому нею суспільно-політичному ладу.

Щоби уникнути альтернативи чергового російського бунту, який традиційно завершується в росії відродженням ще більш жорсткої державної диктатури, російським дослідникам варто звернутися до концепту соціального навчання, яким позначають множинні практики колективних пошуків громадянами новітніх форм комунікативної самоорганізації громадянського суспільства.

Посилання:

Бадалян Д. А. (2018). «Официальная народность» или народность? С. С. Уваров и А. С. Хомяков. *Тетради по консерватизму*, (1), 51-66. <http://dx.doi.org/10.24030/24092517-2018-0-1-51-66>

- Бойченко І. В. (2000). *Філософія історії. Підручник*. Київ: Знання.
- Бойченко М. (2018). Легітимація та делегітимація: ціннісні засади соціальних норм. Тараров Я. В. та ін. (ред.). *Філософія в сучасному світі: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 листопада 2018 р.* Харків: Точка, 118-120.
- Бойченко М. (2020). Русифікація як нищення української національної пам'яті: передумови і наслідки тоталітарної радянської політики щодо України. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 11 – 12 червня 2020 року* / науковий редактор Т. Єщенко. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 58-60.
- Бугайський Я. (2022). *Неспроможна держава. Інструкція з розшматування Росії* / пер. з англ. М. Дуброва, С. Бандера, Г. Рак, А. Мельниченко, О. Охріменко. Київ: АРК.ЮЕЙ.
- Букетов К. (2023). Что такое «ЧВК Рёдан» и откуда она взялась в России. *Deutsche Welle*. 06.03.2023. <https://www.dw.com/ru/cto-takoe-cvk-redan-i-otkuda-ona-vzalas-v-rossii/a-64902227>
- Вакуленко Т. (переказ). (2022). *Пригоди Барона Мюнхаузена*: казк. повість: повна версія: переказ для дітей за ориг. текстами Г. Бюргера, Р. Распе, Е. Кестнера. Харків : Школа.
- Волковський В. (2020). Методологічні проблеми дослідження доктрини «Русский мир» з філософської перспективи. *Мультиверсум. Філософський альманах*, 2(172), 15-31. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.2.2.02>
- Габермас Ю. (2014). *До реконструкції історичного матеріалізму* / пер. з нім. В. Купліна. Київ: Дух і Літера.
- Зборовська К. (2022a). Аналіз та деконструкція основних ідеологем доктрини «Русский Мир». *Studia Orientalne*, R. 11, nr 4 (24), 95-114. <https://doi.org/10.15804/so2022406>
- Зборовська К. (2022b). Деконструкція міфу доктрини «русский мир» про православ'я як основу російської ідентичності. *Філософія освіти*, 28(2), 230–239. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-13>
- Меняйло Д. В., Иванова Ю. А., & Меняйло Л. Н. (2019). Ауге — криминальное молодежное движение: сущность и способы распространения. *Вестник Московского университета МВД России*, (3): 107-111. <https://doi.org/10.24411/2073-0454-2019-10145>
- Струве П. Б. (1991). Интеллигенция и революция. А. В. Данилова (ред.). *Вехи: Сборник статей о русской интеллигенции*. (С. 148 – 165). Свердловск: Издательство Уральского университета.
- Толстой А. В. (ред.) (1995). *«Они унесли с собой Россию...». Русские художники-эмигранты во Франции, 1920-е – 1970-е годы.: каталог выставки из собрания Ренэ Герра*. Москва: Авангард.
- Уваров С.С. (2014). О некоторых общих началах, могущих служить руководством при управлении Министерством народного просвещения от 19 ноября 1833 г. Уваров С.С. *Государственные основы* / сост., предисл. и коммент. В. Б. Трофимовой. (С. 103-104). Москва : Институт русской цивилизации.
- Фельштинський Ю., Попов В. (2022). *Від Червоного терору до мафіозної держави. Спецслужби Росії в боротьбі за світове панування (1917-2036)* / пер. з рос. С. Громенко. 2-ге вид. Київ: Наш формат.
- Arendt, H. (1970). *Macht und Gewalt*, München, Piper.
- Bourdieu P. (1994). Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field. Trans. by Loic J. D. Wacquant, Samar Farage. *Sociological Theory*, Vol. 12, No. 1, pp. 1-18.

- Diogenes Laertius. (1972/1925). *Lives of Eminent Philosophers*, V. I: Books 1-5. Trans. by R. D. Hicks. Loeb Classical Library 184. Cambridge, MA: Harvard University Press. 592 p.
- Eder K. (1985). *Geschichte als Lernprozess? Zur Pathogenese politischer Modernität in Deutschland*. Fankfurt am Main: Suhrkamp. 650 S.
- Habermas J. (1983). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Trans. by Christian Lenhardt and Shierry Weber Nicholsen. Cambridge: MIT Press. 244 p.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2023). Pitirim Alexandrovitch Sorokin. American sociologist. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Pitirim-Alexandrovitch-Sorokin>
- Thomassen, L. (2019). Performative self-contradiction. E. Allen, & E. Mendieta (eds.). *The Cambridge Habermas Lexicon*. (pp. 291 – 292). New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316771303.076>

References:

- Arendt, H. (1970). *Macht und Gewalt*, München, Piper.
- Badalian, D. (2018). “Official Narodnost” or Narodnost? S.S. Uvarov and A.S Khomyakov. [In Russian]. *Notebooks on Conservatism*, 1, 51-66. <http://dx.doi.org/10.24030/24092517-2018-0-1-51-66>
- Boichenko, M. (2018). Legitimation and delegitimization: value bases of social norms. [In Ukrainian]. Tararoiev Y. V. and others. (ed.). *Philosophy in the Modern World: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, November 16-17, 2018*. Kharkiv: Tochka, 118-120.
- Boichenko, M. (2020). Russification as the destruction of Ukrainian national memory: prerequisites and consequences of the totalitarian Soviet policy towards Ukraine. [In Ukrainian]. *Totalitarianism as a system of destruction of national memory: a collection of scientific works based on the materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation on June 11-12, 2020* / scientific editor T. Yeshchenko. Lviv: Danylo Halytsky Lviv National Medical University Printing House, 58-60.
- Boychenko, I. V. (2000). *Philosophy of History*. Textbook. Kyiv: Znannya.
- Bourdieu, P. (1994). Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field. Trans. by Loic J. D. Wacquant, & S. Farage. *Sociological Theory*, 12(1), 1-18.
- Bugajski, O. (2022). *Failed State: A Guide to Russia's Rupture*. Trans. from English by M. Dubrova, S. Bandera, G. Rak, A. Melnychenko, & O. Okhrimenko. [In Ukrainian]. Kyiv: Ark.UA.
- Buketov, K. (2023). What is “PMC Ryodan” and where did it come from in Russia. [In Russian]. *Deutsche Welle*. 03/06/2023. <https://www.dw.com/ru/cto-takoe-cvk-redan-i-otkuda-ona-vzalas-v-rossii/a-64902227>
- Diogenes, Laertius. (1925). *Lives of Eminent Philosophers*, V. I: Books 1-5. Trans. by R. D. Hicks. Loeb Classical Library 184. Cambridge, MA: Harvard University Press. 592 p.
- Eder, K. (1985). *Geschichte als Lernprozess? Zur Pathogenese politischer Modernität in Deutschland*. Fankfurt am Main: Suhrkamp.
- Felshtynsky, Y., & Popov, V. (2022). From the Red Terror to the Mafia State. Russia's State Security in the Struggle for World Domination (1917-2036) / trans. from Russian by S. Gromenko. [In Ukrainian]. 2nd ed. Kyiv: Nash Format.
- Habermas, J. (1983). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Trans. by Christian Lenhardt and Shierry Weber Nicholsen. Cambridge: MIT Press. 244 p.
- Habermas, J. (2014). Towards a reconstruction of historical materialism / trans. from German by V. Kuplin. [In Ukrainian]. Kiev: Dukh i Litera.
- Menyailo, D. V., Ivanova, Y. A., & Menyailo, L. N. (2019). AUE – criminal youth movement: essence and methods of distribution. *Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, (3): 107-111. <https://doi.org/10.24411/2073-0454-2019-10145>

- Struve, P. B. (1991). *Intelligentsia and revolution*. [In Russian]. A. V. Danilova (ed.). *Milestones: Collection of articles about the Russian intelligentsia*. (pp. 148–165). Sverdlovsk: Ural University Publishing House.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2023). Pitirim Alexandrovitch Sorokin. American sociologist. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Pitirim-Alexandrovitch-Sorokin>
- Thomassen, L. (2019). Performative self-contradiction. E. Allen, & E. Mendieta (eds.). *The Cambridge Habermas Lexicon*. (pp. 291–292). New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316771303.076>
- Tolstoy, A. V. (ed.) (1995). *“They took Russia with them...” Russian emigrant artists in France, 1920s – 1970s: exhibition catalog from the collection of René Guerra*. Moscow: Avangard.
- Vakulenko, T. (retelling). (2022). *Adventures of Baron Munchausen: a fairy tale. story: full version: retelling for children according to the orig. texts by H. Bürger, R. Raspe, E. Kestner*. Kharkiv: School.
- Volkovskiy, V. (2020). Methodological issues of “russian world” doctrine study from the philosophical perspective. [In Ukrainian]. *Multiversum. Philosophical almanac*, 2(172), 15–31. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.2.2.02>
- Zborovska, K. (2022). Analysis and deconstruction of the main ideologues of the “Russian World” doctrine. [In Ukrainian]. *Studia Orientalne*, R. 11, nr 4 (24), 95–114. <https://doi.org/10.15804/so2022406>
- Zborovska, X. (2022). Deconstruction of the myth of the “russian world” doctrine about Orthodoxy as the basis of Russian identity. [In Ukrainian]. *Philosophy of Education*, 28(2), 230–239. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-13>

Natalia Fialko. Delegitimization of “Russian world”: alternatives to non-alternativeness

The defeat of Russia on the battlefield must be accompanied by the delegitimization of the “Russian world”, that is, the loss of attractiveness for the Russians themselves of the concept of the supremacy of everything Russian over everything non-Russian. Cultivating Russia’s greatness as a key task of “Russian world” is one of the main reasons for the current Russian armed aggression against Ukraine, but also for Russia’s aggressive foreign policy in the world in general. The purpose of this article is to clarify the main features of the delegitimization of the “Russian world” in the regime of social education. To do this, the definition of “Russian world” as a special symbolic system, which the modern Russian political regime is trying to adjust from the standpoint of aggressive Russian geopolitical subjectivity, has been previously clarified. This leads to the performative self-denial of the “Russian world”, which can be traced at the level of the accumulation of symbolic capital, the establishment of political elites (the authorities and the opposition), as well as at the level of the development of civil society. Social learning involves the search at the level of civil society for new forms of communicative self-organization at various levels of collective formation. A way out for such performative self-denial is possible only through the ways of social learning, the search for a change in one’s own identity, and not through attempts at autistic self-affirmation characteristic of the modern Russian political regime, as well as the destruction of all political and cultural alternatives to the state-approved canon. Social education is a way of soft and non-violent delegitimization

of the “russian world”, in contrast to rebellion and revolutions, which in russia traditionally only lead to the emergence of even more brutal forms of state dictatorship. The monologic nature of the russian political space provokes the creation of new forms of social consensus outside the russian political system – in the sphere of culture, counterculture, and subcultures.

Keywords: *delegitimization, legitimation, social norms, “russian world”, russia, Ukraine, war.*

Фіалко Наталія, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України.

e-mail: fialo4ka.tasha@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2010-1071>

Fialko Natalia, Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer, Department of Social Sciences and Humanities, National University of Physical Education and Sport of Ukraine.

e-mail: fialo4ka.tasha@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2010-1071>